

DANUTA MILLER

Towarzystwo Naukowe Prakseologii

Obszary zrównoważonego rozwoju

1. Zarys zagadnienia

Zrównoważony rozwój¹ to jedna z często prezentowanych obecnie koncepcji postrzegania i opisywania szybkich i głębokich przemian świata tworzonego przez ludzi. W koncepcji tej zwraca się szczególną uwagę na zależności wiążące rozwój gospodarczy, społeczny i ekologiczny w wymiarze makro i mikro, a zatem w obrębie kontynentów, państw, miast lub tylko w obrębie jednego przedsiębiorstwa. Uwzględnia się przy tym parametr czasu, a zatem postrzega się zdarzenia i obiekty istniejące obecnie te, które istniały w przeszłości, oraz te, które ewentualnie mogą zaistnieć w określonym horyzoncie przyszłości.

Działania związane z rozwojem społecznym i gospodarczym zawsze miały wpływ na środowisko życia człowieka. Lecz przez wiele wieków wpływ ten był stosunkowo niewielki, wobec czego był prawie nie zauważalny. W ostatnich latach jednak, rozwój co raz bardziej przyspiesza, środowi-

¹ „Zrównoważony rozwój (*sustainable development*) został po raz pierwszy zdefiniowany w raporcie „Nasza wspólna przyszłość”, który powstał w 1983 roku pod egidą Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych i Przewodnictwem Pani Gro Harlem Brundtland, Premiera Norwegii” (Gasparski i in. 2003).

sko zagęszcza się i ważne staje się zwracanie większej uwagi na istnienie skomplikowanej siatki zależności między różnymi obszarami.

Szeroka platforma rozważania idei zrównoważonego rozwoju wymusza wielorakie podejście do podejmowanej tematyki. Także definicje i określenia zrównoważonego rozwoju przyjmowane w literaturze różnią się między sobą, przy czym częstokroć są mało dokładne lub wyraźnie rozmyte.

Przytoczę tylko jedną z definicji dość szeroko zarysowującą omawianą tematykę. „Zrównoważony rozwój definiuje się jako proces pozwalający na zaspokojenie potrzeb dnia dzisiejszego, który nie ogranicza zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb. Proces ten uwarunkowany jest przez wzrost gospodarczy, ochronę środowiska naturalnego i rozwój społeczny” (Gasparski i in. 2003).

Mówiąc o zrównoważeniu (*versus* o zróżnicowaniu) czegokolwiek trzeba przyjąć, że rozważanie dotyczy zawsze określonych *relacji* między *czymś a czymś* (Pszczółowski 1978). Konieczne jest zatem istnienie co najmniej dwu (albo więcej) regionów, zdarzeń, działań, elementów lub – mówiąc ogólnie – obszarów oddziaływujących na siebie. Przyjmuje się, że w obszarach tych są postrzegane i wyróżniane pewne cechy (zbiory cech), które umożliwiają porównywanie obszarów według przyjętych kryteriów.

Przystępując do rozważania zagadnień zrównoważonego rozwoju należy przede wszystkim zadać kilka podstawowych pytań, a mianowicie *co* – czyli *jakie obszary* – mają być rozważane? Według *jakich kryteriów* obszary zostały wyróżnione? Jakie są *granice* tych obszarów? Jakie *więzi* łączą wyróżnione obszary? Jakie *cechy* obszarów mają być (powinny być lub muszą być) porównywane ?

Odpowiedzi na takie pytania wcale nie są proste. Są uzależnione przede wszystkim od celu (dokładniej celów) rozważań, a także od wielu innych uwarunkowań, m.in. od przyjętych warunków brzegowych, od stopnia szczegółowości postrzegania obszaru itp.

2. Procedury wyróżniania obszarów i dziedzin rozwoju

2.1. Obszary zrównoważonego rozwoju

Dzielenie otaczającego nas świata² na obszary (fragmenty, elementy, części) jest zabiegiem powszechnym, przede wszystkim ze względu na ogrom i skomplikowanie świata. Niektóre podziały są niejako naturalne, np. podział na lądy i oceany, lub szerzej, na ziemię i wody. Podstawowym kryterium podziału jest w tym przypadku materia, z której są zbudowane wymienione obszary, a dokładniej pewne właściwości tej materii ważne z punktu widzenia potrzeb istot żywych. Inny podział wiąże się ze skutkami określonej działalności człowieka, np. obszar budynków tworzący miasto oraz obszar przyrodniczy naturalny, a więc lasy, łąki, rzeki.

W podanych przykładach pewna przestrzeń (można powiedzieć przestrzeń geograficzna) została podzielona na obszary posiadające cechy uznane jako ważne ze względu na przyjęte kryteria. W praktyce stosuje się wiele podziałów świata, a obszary zakreśla się według różnych kryteriów. Na przykład społeczeństwo danego kraju może być różnicowane w zależności od zasobów finansowych ludności na obszary nędzy, dostatku, zamożności, bogactwa albo według wieku mieszkańców na dzieci, młodzież, dorosłych, osoby starsze itp. Warto zauważyć, że podział społeczeństwa na osoby biedne i zamożne lub na dzieci i dorosłych wcale nie jest jednoznaczny, zazwyczaj jest to podział arbitralny i zmieniający się z biegiem czasu lub w zależności np. od zmian kulturowych danego społeczeństwa. Także granice między geograficznie lub formalnie zakreślonymi obszarami miasta, wsi, pola, lasu są w praktyce rozmyte i zmieniają się pod wpływem rozwoju społecznego, gospodarczego, technicznego. Należy uwzględnić także to, że w wielu przypadkach wyróżnione obszary posiadają część wspólną.

Mimo takich niedogodności podziały są wprowadzane. Podział świata na obszary wyróżnione według przyjętych kryteriów jest zabiegiem pożyteczny, a częstokroć koniecznym. Ważną przyczyną takiej fragmentaryzacji jest to, że poszczególne obszary łatwiej poddają się oglądowi, gdyż są one z założenia bardziej jednolite wewnątrz niż otaczający je świat. Posiadają bowiem co najmniej jedną wspólną cechę, ważną w określonych rozwa-

² Mówiąc ściślej w artykule dzieli się na obszary wiedzę o świecie. Przyjęta terminologia stanowi jedynie wygodne uproszczenie, powszechnie stosowane w tego rodzaju rozważaniach.

żaniach. Zazwyczaj cech takich jest nawet kilka, co umożliwia lepszą identyfikację problemów, a wobec tego ułatwia rozważania dotyczące zrównoważonego rozwoju obszarów. Należy jednak pamiętać o tym, że każda fragmentaryzacja jest obciążona poważnymi wadami wynikającymi przede wszystkim z konieczności arbitralnego zerwania niektórych powiązań strukturalnych świata, a każde zerwanie powiązań w pewnym stopniu okalecza rozpatrywaną rzeczywistość.

W niektórych sytuacjach bywa przydatne jeszcze dalej idące zmniejszenie (zawężenie, uproszczenie) obszarów zrównoważonego rozwoju. Wyróżnione obszary dzieli się zatem na mniejsze, tworząc „podobszary” lub „miniobszary”, wobec czego tworzone są także „nadobszary”. Stopień takiej atomizacji jest uzależniony od potrzeb konkretnych rozważań i bywa zmienny. Można powiedzieć, że procedura atomizacji jest podobna do podejścia systemowego, w którym wyróżnia się system i jego elementy, nadsystem, podsystemy, wyznaczając przy tym wejścia i wyjścia oraz więzi między systemami i elementami.

Jak powiedziano, każdy podział świata – lub podział wiedzy o świecie – na „kawałki” jest zabiegiem drastycznym, który nie zawsze może być akceptowany, a każde zwiększenie stopnia atomizacji powoduje zerwanie następnych więzi strukturalnych. Już wiele lat temu Weinberg napisał: „Świat jest całością. Fragmentaryzacja wiedzy o świecie jest zupełnie podobna do rozkładu urządzenia na części składowe, ciała na organy czy powierzchni ziemi na jednostki polityczne. W pewnych sytuacjach jest to użyteczne, jednakże zazwyczaj prowadzi do krańcowości. W następstwie pojawiają się ruchy rewolucyjne, zmierzające do nowej syntezy wiedzy, tworzącej nowe dziedziny” (1979, s. 42).

Szczególnie ważne wydaje się ostatnie stwierdzenie Weinberga. Jako dowód słuszności jego wypowiedzi można przytoczyć przykłady rozwijania się nauk, które powstały z dążenia do syntezy dziedzin wiedzy uprzednio wydzielonych. Wśród takich nauk są dziedziny istotne dla rozpatrywania zagadnień zrównoważonego rozwoju gospodarczego, społecznego i ekologicznego. Jedną z takich nauk syntetyzujących jest *ergonomia*, czyli nauka o relacjach wiążących człowieka z wykonywaną przez niego pracą – lub szerzej – z działaniem. W nauce tej formułuje się wymagania wynikające z właściwości organizmu człowieka (jest to spojrzenie z perspektywy antropocentrycznej) oraz wymagania dotyczące parametrów stanowiska pracy i warunków wykonywania pracy (czyli spojrzenie z perspektywy technicy-

stycznej). Podobny, aczkolwiek znacznie szerszy, zakres zagadnień obejmuje *eutyfronika*, czyli nauka o ochronie i kształtowaniu środowiska psychicznego człowieka w społeczeństwie industrialnym. Jest to nauka łącząca podejście z perspektywy człowieka i podejście z perspektywy uwarunkowań środowiska uprzemysłowionego. Zagadnieniami uwarunkowań kształtowania współistnienia człowieka, a także całego społeczeństwa, z naturalnym środowiskiem przyrodniczym zajmuje się *sozologia*. W nauce tej łączy się dwa podejścia, a mianowicie podejście z perspektywy wymagań człowieka lub społeczeństwa i podejście z perspektywy tworzenia warunków rozwoju i ochrony środowiska naturalnego.

Poprawne wyróżnianie obszarów, które mają być porównywane i wyznaczanie granic takich obszarów jest ważną procedurą. Jako podstawowe kryteria wyróżniania obszarów zrównoważonego rozwoju można uznać:

1) usytuowanie w przestrzeni geograficznej (z uwzględnieniem charakteru geologicznego), np. góry, niziny, rzeki, wyspy;

2) istniejący podział formalnogospodarczy świata, np. obszary wyznaczone administracyjnie, gospodarczo, politycznie;

3) upływ czasu, np. obszary istniejące obecnie, obszary, które istniały w przeszłości, obszary, o których przewiduje się, że powstaną w przyszłości, albo obszary stabilne i niestabilne;

4) cechy, według których rozważany jest zrównoważony rozwój, np. obszar zamożności lub biedy społecznej, obszary o różnej gęstości zamieszkania, obszar naturalnej przyrody chronionej;

5) specyficzne wymagania stawiane przy rozpatrywaniu zrównoważonego rozwoju, np. wymagana dokładność postrzegania, dostępne fundusze, ograniczenia czasowe, a przede wszystkim cel rozważań.

Wyróżnione obszary są porównywane i oceniane ze względu na stopień ich rozwoju w trzech dziedzinach: rozwoju gospodarczego, rozwoju społecznego i ochronę środowiska naturalnego.

2.2. Dziedziny zrównoważonego rozwoju

Rozwój gospodarczy, społeczny i ochrona środowiska naturalnego to dziedziny bardzo szerokie. Dziedziny te są różnie definiowane w literaturze merytorycznej, a określenia stosowane w praktyce bywają modyfikowane w zależności od potrzeb konkretnych sytuacji. Także zakresy niektórych dziedzin bywają zawężane, tworząc specyficzne „poddziedziny”. Próby profesjonalnego określenia dziedzin zrównoważonego rozwoju wychodzą

poza zakres niniejszego artykułu. O każdej z tych dziedzin warto jednak napisać choć kilka słów.

Gospodarkę określa się zazwyczaj jako systemową działalność obejmującą zasoby oraz czynności organizacyjne, techniczne i ekonomiczne ukierunkowane na tworzenie i dystrybucję posiadanych zasobów. Dla konkretnych potrzeb wyróżnia się gospodarki o mniejszym zasięgu wyznaczone według różnych kryteriów (można je nazwać „podgospodarkami”). Wyróżnia się więc m.in. gospodarkę komunalną, energetyczną, gospodarkę zasobami wodnymi, odpadami, a także gospodarkę w konkretnym województwie, gminie lub w przedsiębiorstwie.

Spółeczeństwo jest traktowane jako zbiorowość ludności zamieszkującej na danym terenie, złożoną z wielu grup, klas, warstw społecznych, powiązanych przyjętymi powszechnie formami życia zbiorowego, wartościami kulturowymi i cywilizacyjnymi, wzorami zachowań, normami etycznymi, przepisami prawnymi itp. Dla celów badawczych, dydaktycznych, prezentacyjnych, politycznych społeczeństwo dzielone jest na grupy („mini społeczeństwa”). Na przykład wyróżnia się grupę osób mieszkających na terenach wiejskich, na terenach uprzemysłowionych lub w miastach; albo też wyróżnia się grupę dzieci w wieku szkolnym, grupę osób w wieku produkcyjnym, rencistów, emerytów itp.

Środowisko naturalne to otaczająca ludzi przyroda lub, szerzej, ogół czynników ekologicznych mających znaczenie dla życia i rozwoju organizmów żywych danej populacji. Poszczególne elementy środowiska wpływają na siebie wzajemnie i tworzą specyficzne warunki środowiskowe. Wyróżnia się np. środowisko („podśrodowisko”, „miniśrodowisko”) roślinne, klimatyczne, glebowe, wodne, atmosferyczne.

Rozważając zagadnienia zrównoważonego rozwoju nakłada się jak gdyby na siebie dwie warstwy: obszar badany i dziedzinę lub dziedziny badawcze. Sięgając do praktyki, jako przykład takiego postępowania może posłużyć badanie stopnia zrównoważenia rozwoju przemysłu metalurgicznego, warunków pracy i życia prywatnego pracowników tego przemysłu oraz wpływu przemysłu metalurgicznego na środowisko naturalne. Innym przykładem może być porównanie rozwoju wybranego rodzaju przemysłu w kilku województwach, regionach, państwach, a jeszcze inny przykład to stopień zrównoważenia rozwoju poszczególnych działów firmy metalurgicznej, np. firmy głównej tzw. matki i firm-córek.

3. Granice wyróżnianych obszarów i dziedzin

W koncepcji zrównoważonego rozwoju konieczne jest określanie granic dwu rodzajów obszarów, a mianowicie: granic obszarów badanych i granic dziedzin uznanych jako wyznaczniki stopnia zrównoważonego rozwoju. Zazwyczaj postrzega się przede wszystkim granice obszarów badanych, mniej miejsca poświęcając granicom wybranych dziedzin. Charakter i rodzaj granic otaczających poszczególne obszary z natury rzeczy jest różnorodny. Charakterystyki granic zależą przede wszystkim od liczby i typu powiązań wyróżnionego obszaru z otoczeniem. Każde określenie granic powoduje konieczność zerwania więzi między tym co zostaje poza granicami, „na zewnątrz” i tym, co znalazło się „wewnątrz” granic. Natomiast charakter konkretnych granic w mniejszym stopniu jest uzależniony od wymiarów, „pojemności”, „wielkości” obszaru.

Niektóre granice obszarów są jak gdyby oczywiste i jednoznaczne, np. granica województwa wyznaczona przepływającą rzeką lub formalnie uznane granice podziału administracyjnego wyznaczające np. państwo, gminę, miasto. Takiego rodzaju granice są jak gdyby „namacalne”, można je zobaczyć, a nawet dotknąć, co najmniej na mapie danego terytorium. Jednakże tak wyraziste granice nie zawsze istnieją. Częstokroć granice są usytuowane w sposób dużo mniej oczywisty, a wtedy jednoznaczne ich wyznaczenie jest niezmiernie trudne. Konieczne staje się przyjęcie granic mało wyraźnych, nikłych lub granic rozmytych, „szerokich”³. Tego rodzaju granice można traktować jako wirtualne. Jako przykłady granic trudnych do konkretnego zarysowania, a więc wirtualnych można wymienić granice rozwoju rolnictwa, granice środowiska naturalnego leśnego, granice rozwoju przemysłu tekstylnego, grupy osób wymagających opieki państwowej.

Decyzje dotyczące wyznaczania granic obszarów zrównoważonego rozwoju są procedurą ważną, a jednocześnie trudną i skomplikowaną. Nie ma możliwości określenia wyraźnych, „twardych” reguł takiego postępowania. W praktyce granice nie zawsze są stabilne, a bywają także modyfikowane w zależności od potrzeb danego etapu rozważań. Decyzje podejmowane są w warunkach niepełnych, a także niepewnych, informacji. W wielu sytuacjach trzeba uznać, że granice obszarów są (muszą być?, powinny być?) określane arbitralnie i mogą budzić kontrowersje.

³ Formalnie taką nieostrą granicę tworzy także rzeka ze względu na swoją szerokość.

Oczywiste jest, że linia i charakter wszelkich granic ma istotny wpływ na uzyskiwane wyniki badawcze, a w dalszej kolejności na ewentualnie podejmowane działania praktyczne, w tym na działania zmierzające do realizowania zrównoważonego rozwoju. Konsekwencje wyznaczenia rodzaju i charakteru granic bywają dalekosiężne i długotrwałe.

Przystępując do zakreslania granic ważnych przy rozważaniu zrównoważonego rozwoju trzeba przyjąć co najmniej pięć podstawowych założeń: 1) linia granic ma decydujące znaczenie na wyniki rozważań; 2) w praktyce wyznaczane granice mogą być wyraźne, oczywiste lub niewyraźne, wirtualne; 3) zazwyczaj granice są w różnym stopniu rozmyte, nieostre; 4) granice częstokroć są (muszą być?) zakreslane arbitralnie; 5) granice bywają modyfikowane w trakcie rozważań.

LITERATURA

- Aniszewska G., *Rola kultury organizacyjnej w zarządzaniu*, „Przegląd Organizacji”, 1, 2004.
- Davidson J., *Kierowanie projektem*. Wyd. Liber, Warszawa 2002.
- Gasparski W., i in., *Europejskie i światowe standardy etyki oraz społecznej odpowiedzialności w działalności gospodarczej*, (w:) *Europejskie standardy etyki i społecznej odpowiedzialności biznesu*, red. W. Gasparski, Wyd. Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Warszawa 2003.
- Klimczak B., *Mikroekonomia*. Wyd. Akademia Ekonomiczna, Wrocław 2003.
- Kociszewska-Panaszek M., *Analiza skuteczności działania wybranych instrumentów polityki ekologicznej w przedsiębiorstwach województwa łódzkiego*, „Przegląd Organizacji”, 2, 2004.
- Konieczny J., *Inżynieria systemów działania*, WNT, Warszawa 1983.
- Miller D., *Wpływ wiedzy projektanta na formułowanie problemu projektowego*, PAN, Warszawa 1990.
- Obłój K., *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 2001.
- Obłój K., *Jedność czasu, miejsca, akcji*, „Przegląd Organizacji”, 1, 2004.
- Platonoff A. L., S. Sysko-Romańczuk, *Kreowanie regionalnego ekosystemu biznesu*. „Zagadnienia Naukoznawstwa”, zesz. 3–4(157–158), 2003.
- Pszczółowski T., *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa 1978.
- Sujkowska Z., A. Zycki, *Udział w polityce strukturalnej Unii Europejskiej sposobem*

na utrwalenie tendencji prorozwojowych w Polsce, „Przegląd Organizacji”, 12, 2003.

Tytyk E., *Projektowanie ergonomiczne*, PWN, Warszawa 2001.

Weinberg G.M., *Pisma t. I*, PWN, Warszawa .

Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony. Idee, efekty, kontrowersje (perspektywa socjologiczna)*, Wyd. Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Toruń 2002.

Danuta Miller

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AREAS

S u m m a r y

The concept of sustainable development crucially depends on the correct identification of two types of areas: those development is analysed and described, and those that serve as models of sustainable development (in the economic, social or environmental sense). The procedure of differentiating such areas and demarcating their borders is very difficult and often involves arbitrary decisions.